

10

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

Bevezetés

pedig a hazai képauciókon a méltán közkedvelt alkotók között szerepel.

„20 éves koromban szűknek éreztem Budapestet és elmentem vándorolni, előbb Magyarországon belül, majd 21 éves koromban nekivágtam külföldnek. Már belföldi csavargásaim alatt is erősen felgazdagodtam ismeretekben, és kezdtem magamnak dolgokról véleményt alkotni, látásom tárgult, és ismereteim bővültek. Külföldi csavargásaim gazdagsága az itthon tapasztaltakat sokszorosán felülmúlta, és merem állítani, még ma sem ürült ki emlékeim kamrája, és abból, amit később hozzágyűjtöttem, abból élek ma is.”¹

Kádár Béla emlékező sorai a századelő sok kiváló magyar művésznének pályakezdését idézheti. Néhányuknak sikerült meghódítaniuk a „művelt nyugatot”, többségük azonban csak ideig-óráig ízelhetette meg a nemzetközi elismerés mámorító érzését, csak kivételes pillanatokban szerezhettek bizonyosságot arról, hogy művészi gondolkodásmódja összhangban áll modern szemléletű kortársainak szellemi produktumaival. Nyugat-Európa kulturális centrumaitól eltávolodva, a hazai vizeken evezve, sok esetben megkérdőjeleződtek a biztosnak tűnő értékek, a jó irányba haladás tudatából fakadó sodró lendület megtört. Többségük árral szemben vagy rejtettebb oldalágakon kényszerült továbbhajózni. Néhányan lassanként itthon is révbe jutottak, előbb-utóbb beértek az előreszaladt gondolatok; számos életmű azonban csak évtizedekkel alkotójuk halála után került méltó helyére.

Kádár Béla pályája is jellegzetesen 20. századi, közép-európai művészsors. A külvárosi szegénységből induló fiatal tehetség festőnek készül, önépítő szorgalommal bemutatkozásra és elismerésre vágyó kiállító művésszé érik. Mélypontokkal, kisebb-nagyobb hazai és külföldi sikerekkel teli, küzdelmes élete során elszánt meggyőződés vezérli, számára a művészlét az egyetlen lehetséges megnyilvánulási forma, amelyben alkotó személyisége kiteljesedhet. Modern magyar festőként szeretne elismerést hazájában és külföldön. A konzervatív közízlést képviselő múcsarnoki szemléletől idegenkedve, következetesen az új irányzatokat pártoló művészeti szervezetek és kiállítóhelyek környezetében tevékenykedik. Nem harcos, nem politizáló alkot; zárkózott, lírai habitusa szelídebb, érzelmetli kifejezés felé vezérli. Vonzza az avantgárd gondolkodás merész újat akarása, egyes formaelemeit karakteres motívumvilágába építve, sajátos értelmezésben alkalmazza. Az európai történelem tragikus viharai fájdalmasan érintik, de a közvetlen fenyegetettség ellenére is a megújító gondolatokat keresi. A második világháború borzalmait, a személyes üldöztetés éveit után, amikor végre összegezhethet mozgalmas művészi útjának eredményeit, s nyugodt alkotó korszak elé nézhetne, megint csak a mellőzött művészek méltatlan helyzetébe kerül, nincs helye az ötvenes évek sematikus művészetpolitikájában. Jóval halála után, a hetvenes évek elejétől hullunk róla ismét, s a nyolcvanas évektől kezdve

Elsősorban szakmai okokkal magyarázható, hogy Kádár Béla munkásságának monografikus bemutatása mostanáig váratott magára. A magyar művészet történeti feldolgozása során többnyire a „nagyok” árnyékában jelölték ki a helyét, és néhány óvatosan megfogalmazott – elmarasztaló – jelző kíséretében tettek említést művészi tevékenységéről. A művészettörténeti megítélés – néhány társával együtt – a „dekoratív avantgárdok” másodvonalába sorolta, s számon kérte tőle az „igazi” avantgárdok konstruktív szemléletének nagyívú koncepcióit, társadalomformáló művészeti programjait univerzális formanyelvét.² Kritikusan szemlélték expresszív törekvéseit, amelyekkel egy lendületét veszített irányzat konszolidált áramlatához csatlakozott, s kiaknázva annak kompozíciós lehetőségeit a stilizálás kényszerpályájára lépett. A „komoly” művészek veretes világából a „könnyűkezü modernnek” közé „száműzték”, az esztétizáló kismesterek táborába, akik tetszetős stílusukkal sikert arattak a vásárlóközönség körében, de a magyar avantgárd reprezentatív bemutatón legfeljebb külföldi kérésre kerülhettek a korszak rangos alkotói közé.

Ha van is igazsága a szigorú ítélkezésnek, hiszen a nagy formátumú művészegyénéiségek szellemi hagyatéka mindannyiunk számára magas mércét állít, s ennek viszonylatában formájuk nézeteinket, ez mégsem indokolhatja az érintett művészkör tagjainak méltatlan mellőzését, hiszen a húszas–harmincas évek képzőművészeti áramlatainak hiteles értelmezéséhez legalább annyira hozzátartozik az avantgárd formajegyeket népszerűsítő szolidabb életművek korrekciós vizsgálata, mint az irányt szabó mesterek méltó értékelése. A nemzetközi művészettörténet-írás gyakorlatában már egy ideje általánossá vált a kismesterek életpályáinak tüzetes feldolgozása, hiszen ezek tanulságai meglévő ismereteinket új megvilágításba helyezhetik, a kutatásokat további érdekes szempontokkal gazdagíthatják, s lehetőséget adnak arra is, hogy olyan perspektívából szemléljünk egy időszakot vagy művészeti irányzatot, amely differenciáltabb összkép kialakítására készítet minket.

Kádár Béla festői űvre-jét – halála után tizenöt évvel – a Magyar Nemzeti Galéria 1971-es emlékkiállítás mutatta be először Bedő Rudolf és Szij Béla rendezésében.³ A kiállítás kurátorai nem vállalkoztak a festő által szinte sosem datált képek kronológiai csoportosítására, s a reprodukálási lehetőségek szűkössége miatt a katalógusban felsorolt művek többségének utólagos azonosítása is problematikus. Bedő Rudolf rövid bevezetője – egy jó barát tisztelgő köszöntése – semmiképpen sem tekinthető művészettörténeti elemzésnek, noha az életmű általa vázolt három nagyobb egysége (1910-es évektől 1928-ig; 1931–1943; 1946–1956) a későbbiekben hivatkozási alapul szolgált. Az emlékkiállítás nem változtatott Kádár festészetének korábbi

megítélésén, sőt, a vékonyka katalógussal dokumentált válogatással a kényes művészettörténeti feladatot az utódok – úgy tűnik – egy jó ideig elvégzettnek tekintették. Csak évekkel később, talán a folyamatos külföldi érdeklődés hatására, fordult ismét a figyelem Kádár Béla munkássága felé, s a nyolcvanas évek végétől Szij Béla látott hozzá a szétszóródott életmű rendezetlen halmazának vizsgálatához.⁴ Sümegi György is ekkoriban publikálta a művész Rózsa Miklós felkérésére elkészített rövid életrajzi vallomását, amely a Művészettörténeti Kutató Intézet Adattárából került elő.⁵

A külföldi műkereskedelmi galériákban,⁶ különösen ott, ahol a magyar avantgárd többi képviselőjének alkotásai is rendszeresen szerepeltek, egyre gyakrabban tűntek fel Kádár-képek, s a nemzetközi aukciósházák kínálatában sem volt ritka egy-egy temperaképe vagy tusrája.

Budapesten először a Műgyűjtők Galériája – a torontói Thebes Galériával közösen – 1992-ben rendezett gyűjteményes kiállítást,⁷ s a katalógusban, ahol már minden kiállított műről reprodukciót is közöltek, Szij Béla datálta a műveket. A katalógusbevezető és kiállítási recenziók azonban nem pótolhatták az átfogó monográfia egyre égetőbb hiányát, amely az életmű történeti áttekintésével megbízható támpontokat adhatott egy termékeny festői pálya hiteles megismeréséhez. Szij Béla el is kezdte egy Kádárt bemutató tervezett írásmű munkálatait, de betegsége, majd halála miatt nem fejezhette ezt be. Időközben egy amerikai szerző (Melanie Fischer) angol nyelvű tanulmányát tartalmazó kötet is napvilágot látott, amelynek illusztrációi többségében Kövesdy Pál korábbi New York-i műgyűjteményéből kerültek ki.⁸

Kádár Béla munkásságának feltérképezése nem kis feladat elé állította a kutatót, aki egy mozgalmas életmű tekintélyes mennyiségű képanyagával szembesült, amely első látásra a különböző stílusok és kifejezési formák sokaságának kibogozhatatlan összevisszaságával hatott. A rendteremtés egyetlen lehetséges módszerének a szisztematikus feltáró munka kínálkozott, amely az évről évre előrehaladó alkotó tevékenység írásos és publikált hagyatékából rekonstruálta az aktuális időszak művészi történéseit, és ezekkel összevetve, stíluskritikai alapon vizsgálta az egyes művek összefüggéseit. A második világháború megpróbáltatásai során a művész személyes tárgyai, feljegyzései – amelyek egyénisége mélyrétegeinek feltárásához adtak volna további útmutatást – nagyjából megsemmisültek, s a tragikusan megfogyatkozott családból mára már csak a festő kisebbik leányának a fia, Kádár egyetlen unokája él, aki tízéves volt, amikor nagyapja meghalt.⁹ Emlékei, értékes közlései sokat segítettek az alkotó munka hátterének jobb megismerésében. A Művészettörténeti Kutató Intézet Adattárának különböző fondjaiból érdekes adatok, információtöredékek bukkantak elő, s ezek mozaikszerű összeállításával sikerült egy-egy tisztázatlan kérdésre választ kapnunk vagy eddig ismeretlen művészi motivációkat megfejtenünk. Egy magányosan végigjárt küzdelmes életút tárult föl előttünk, amelyet a humánus értékek iránti elkötelezettség romantikus vállalása vezérelt. Kádár festészete gazdag látomásaiban, az álmok és népmesék szürrealis valóságában, a nagyvárosi élet felhőkarcolós,

neonfényes világában, majd a klasszikus formák menedéket nyújtó harmóniájában bontakozott ki.

Hatottak rá a francia posztimpressionisták és szimbolisták, Rippl-Rónai és a Nyolcak, a Der Sturm expresszionistái és Chagall, a kubisták és a bauhausosok, a római iskolások és az art deco, egyszóval minden aktuális stílusirányzat és művészeti áramlat, amely kreatív művészi alkotókedvét megérintette, és karakteres képi motívumainak megformálására inspirálta. Ebből a zavarba ejtő sokféleségből végül mégis kirajzolódik egy markáns egyéni stílus, felsejlik egy sajátos atmoszféra, amelyet a virtuóz rajztudás, a gondosan munkált festéskultúra, a **válasz-tékos** ízlés és az artisztikus látásmód tett népszerűvé nemcsak saját korában, hanem ma is. Élete utolsó esztendeit méltatlan mellőzöttség kísérte, s valójában azóta sem kapta meg azt az előítéletektől mentes, elemző figyelmet, amelyet egy ilyen – rangos nemzetközi kapcsolódási pontokkal is rendelkező – sokszínű űvre megérdemel. Szándékunk szerint a monografikus feldolgozás megfelelő történeti alapot nyújthat Kádár Béla festői munkásságának további értelmezéséhez.

10

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

**Monumentális festői témák.
A Nyolcak és Kernstok Károly hatása, szimbolista képek
(1910-1911)**

A Művészház a nyári hónapokban sem hagyta tárlatok nélkül az érdeklődőket, vidéki kiállításokat szervezett. 1910-ben Kolozsvárott és Nagyváradon nagy sikerű bemutatókra került sor, amelyeken Kádár-művek is szerepeltek.⁴⁵ A fővárosban a párizsi Salon des **Indépendentes** mintájára „ellenszalont”, évente egy alkalommal zsűrimentes kiállítást hirdettek. Az 1911-es kiállításról tudósítva A Hét 'Jean Preux' írói álnéven publikáló kritikusa kiemelte Kádár Bélát, aki „[...] **újból bebizonyította, hogy freskófestőnek született, csak nincs alkalmá hozzá.**”⁴⁶

Valóban megfigyelhető, hogy Kádárt a tízes évek elejétől monumentális festői témák foglalkoztatták. Szerepe volt ebben a szolnoki művésztelepen töltött hónapoknak, a természeti élményeknek. Kádár bizonyára figyelemmel kísérte a Nagybányáról indult neós fiatalok munkáit, valamint Iványi Grünwald Béla nagyszabású dekoratív kompozícióit, de hangsúlyosabb indítást jelentett számára az a művészeti hatás, amelyet az ún. „kereső” művészek (később Nyolcak)⁴⁷ programja képviselt. A budapesti művészvilágban átrendeződési folyamat indult; a radikális megújulást hirdető fiatalok egyre idegenebbül érezték magukat a MIÉNK heterogén közegében. 1909 decemberében kiléptek a szervezetből, és önálló csoportként **m u t a t k o z t a k b e .**

A naturalista-impreszionista látásmóddal szemben tudatosan **komponáló**, racionálisan építő, konstruktív alkotói szemléletet vallottak magukénak. Cézanne nyomdokain haladva, a természeti látvány összefüggéseit keresték, a pillanatnyi benyomások helyett a vizualitás törvényszerűségeit kutatták, tudatosan szerkesztett kompozíciókban gondolkodtak. Kedvelt festői téma lett a tájban megjelenő aktok csoportja, kiegyensúlyozott elrendezésben. Kernstok Károly *Lovasok a vízparton* című nagyméretű festménye⁴⁸ programképnek is tekinthető. (kép) Izmos, meztelen férfiak, lovas alakok népesítik be az előteret, a folyó tulsó oldalán fákkal szegélyezett szelíd domboldal húzódik. A festményen nincs mozgás, a stilizált figurák statikus, szinte kimerevített beállításával egy eszményi lét örökérvényű törvényei fogalmazódtak meg. A művészcsoporthoz tartoztak többek között Pór Bertalan, Berényi Róbert és Márfy Ödön – is aktos kompozíciókkal jelentkeztek. A Nyolcak stílusa népszerű lett, szinte a modern képkalkuláció követendő példájaként vált elfogadottá az új iránt fogékony művészek körében.

Kádár Bélára is hatottak Kernstok lovas képei. Az alakos kompozíció problematikája pályája kezdetétől érdekelte, a legkorábbi művein még akadémikus megoldásokkal próbálkozott. A fény – árnyék modellálás eszközével plasztikus figurákat formált, és színpadias gesztusokkal ruházta fel őket. A tízes évek elejétől egyre többet találkozhatunk tömegjelenetekre utaló képcímekkel: pl. *Nórablás*, *Harc*, *Sabin nők elrablása*, *Bachanália*, *Fürdőző nők*, *Lovasok*, *Szilaj lovak*. Sajnos kevés korabeli reprodukciót ismerünk, ezért is jelentős az 1911 decemberében Rózsa Miklós szerkesztésében és írásával megjelent

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent:

Modern magyar képtár, amely húsz művész színes grafikáját tartalmazta.⁴⁹

A Művészház által kiadott válogatásban Szinyei Merse Pál, Ferenczy Károly, Kernstok Károly, Rippl-Rónai József, Iványi Grünwald Béla, Csók István, Egy József, Fényes Adolf munkái mellett Kádár Béla: *Szent György, a sárkányölő* című színezett linóleummetszete is szerepelt. (kép) Az erősen stilizált, dinamikus vonaljátékra épülő grafikai lapon a harcra kész ifjú végső összpontosításának lehetünk tanúi. Azt a pillanatot ragadta meg a művész, amikor a ló már elrugaskodott, s a lovas támadó mozdulatba lendült. Érett, feszes kompozícióról van szó, amely méltán kapott helyet a reprezentatív összeállításban.

Kádár Béla sokalakos jeleneteit többnyire pasztellel, temperával vagy akvarellal készítette. Ugyanakkor jó néhány karton- és vászonalapra festett monumentális olajképét is ismerjük a tízes évekből. A téma sokszínű feldolgozása változatos kifejezési formákat kínált. A korszak korai darabjain érezhető leginkább a Nyolcak stílusának erőteljes hatása. Szimbolikus tartalmú figurális képein izmos lovasok és nyúlánk testű asszonyok jelennek meg, az aktok könnyed mozdulatokkal egymásba karolnak vagy szelíden összehajolnak, az idilli környezetben béke és nyugalom honol. Számos mitológiai vagy bibliai tárgyú művén a klasszikus képépítés szabályait alkalmazta – ebben megint csak a Nyolcak szerkesztési elveire ismerhetünk. A kompozíció hangsúlyos elemeit a centrumba helyezte, s a szimmetrikus elrendezés módszerét követve próbált egyensúlyt teremteni. Az új stílus józan kiszámítottsága és szikár szerkezetessége tudatosabb komponálásra ösztönözte, de művészi habitusa inkább a lírai kifejezés, a lágyabb, játékosabb formálás világában volt otthonos, egyénisége akkor érvényesült igazán, amikor dekoratív képi világa érzelmdús fogalmazással párosult. Jó példa erre vízhorodó fiúkat ábrázoló festménye. (kép) A vállán korsót cipelő kamaszgyerek meztelen alakjában Kernstok nyurga férfiakjainak rokonát fedezhetjük fel, de a kompozíció egésze Kádár érzelmmel teli világát tükrözi. A kissé alulinézettől látható izmos fiatalember szinte a teljes képfelületet betölti, lehajtott fejjű, monumentális alakjából árad a szomorúság és kiszolgáltatottság. Társai osztoznak sorsában, a kietlen táj és magányos fa boldogtalanságuk közönyös színtere. A statikus **be-állítás** és gondos képszerkesztés mellett erős drámai kisugárzás **érez-hető**. Markáns körvonalakkal összefogott stilizált figuráit finom színharmónia foglalja egységbe. A műtermében készült korabeli fényképfelvétel határozottan felismerhető a *Vízhorodók* című kép egyik változata.⁵⁰

Kádár korai műveinek finom dekoratívizmusa a tízes években készült mozgalmas olajképek posztimpressionista, szimbolista festői stílusában bontakozott ki. Fürdőző nőket vagy aktos tömegjeleneteket ábrázoló festményein a táj és az emberi test harmonikus összhangjának megteremtésére törekedett. Szelíden feltárulkozó, kecses mozgású női aktjai eggyé válnak a természettel, akár a fák vagy a lankás dombok. A könnyű leplekkel szárítkozó nők, a vízbe merülő fiatal leányok könnyed eleganciával adják át magukat a fürdőzés örömeinek. Egyes kompozícióin együtt látjuk az erőtől duzzadó paripákat és izmos lovasaikat a szemérmes szüzekkel és telt idomú,

érett asszonyokkal. A művész egyszerre él a festői plaszticitás és a vonalas dekorativitás, a feszebb komponálás és a spontán alakmozgatás eszközeivel. Jó színérzéke grafikáin és festményein egyaránt megmutatkozik, a haragos zöldtől a fáradt rózsaszínig, a terrakotta vöröstől a hamvas liláig terjedő gazdag színárnyalatai artisztikus látásmódjáról és választékos ízléséről tesznek tanúbizonyságot.

A Művészház díjazott művésze. Százados úti műterem, temperakartonok, falképtervek, a Magyar Színház mennyezeti freskója (1912-1914)

Az 1912-es év újabb jelentős sikereket hozott Kádár Béla életében. Egzisztenciális előrelépést jelentett, hogy harmincöt évesen végre műteremhez jutott. Két kisgyermekével és feleségével a főváros által építtetett Százados úti művésztelep egyik egyszobás műteremlakásába költözhetett. A következő harminc évben élete ehhez a környezethez kötődött. Az első világháború alatt még két gyermeke született (György 1914, Zsuzsa 1917).⁵¹ Itt élt a Tanácsköztársaság napjaiban, ide tért vissza Berlinből és New Yorkból, innen vonult be két fia katonának – akiket soha nem látott viszont –, s végül mindenét hátrahagyva, 1944-ben innen kellett eltávoznia a Dob utcai gettóba.

A sajtó érdeklődéssel fogadta a telep megszületését, időről időre újságírók jelentek meg, és színes tudósításokban számoltak be a **hétköznapiokról**, az alkotó munkáról.⁵² Erdélyi Mór már említett fényképfelvétele is egy fotósorozat darabja, amely a Százados úti művészműtermekbe enged bepillantást.⁵³ A lakótársak közül Gábor Móric, Cser Károly, Kisfaludi Stróbl Zsigmond leszármazottai⁵⁴ még emlékeznek a családra, főleg a velük együtt nevelkedett gyerekekre. Az emlékek tükrében, úgy tűnik, Kádár zárkózott, puritán ember volt, a telepiekkel nem állt szoros baráti viszonyban. Modernista nézeteit nemigen **oszt-hatta** meg senkivel, legfeljebb Medgyessy Ferencsel, akiről pasztellportrét is készített. (kép) Medgyessyvel kollégák voltak a **Művész-házban**, és Debrecenben is közösen állítottak ki.⁵⁵ Áprilisban mindketten részt vettek a Művészház VII. csoportos kiállításán a Kristóf téri bemutatóteremben.⁵⁶ Kádár Béla a katalógusban megjelent képcímekből ítélve főként alakos kompozíciókkal, allegorikus jelenetekkel **szere-pelt**.⁵⁷ A Művészház 1912-ben is kínált szenzációt a közönségének. A francia művészek után ezúttal Neukunst Wien címmel nyitott kiállítást, ahol többek között Egon Schiele, Oskar Kokoschka, Arnold Schönberg munkái képviselték az osztrák progresszív törekvéseket.⁵⁸ Közben elkezdődtek a Művészház új épületének rekonstrukciós munkálatai. Az *Interieur* 1912. októberi száma fotókkal és alaprajzokkal ellátott részletes előzetest közölt az épületről.⁵⁹ A Vágó László⁶⁰ tervezésében **átépi-tett** gróf Zichy Jenő-féle palotában kaptak otthont a Szegfű utcából nyíló Művészház hivatalos helyiségei, felsővilágítású kiállítóterei. A bejárati oszlopos előcsarnok márvány

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB

lépcsősora az emeleti reprezentatív térbe vezetett, amelynek falait a tervek szerint többek között Rippl-Rónai József, Vaszary János, Ferenczy Károly, Iványi Grünwald Béla, Kernstok Károly, Csók István, Kőrösfői-Kriesch Aladár, Egry József és Kádár Béla freskói díszítették volna. Sajnos ez csak elképzelés maradt. A palota Rózsa utcai szárnya a Művészklub kisebb-nagyobb helyiségeit foglalta magában, valamint a földszinti nagy dísztermet és színpadot. A korszerűen felszerelt, központi fűtéses és jó megvilágítással ellátott épület tetejére az építész hangulatos tetőkertert is tervezett.

A megnyitó 1913 februárjában impozáns keretek között zajlott, s a palotafelavató ünnepségen művészeket tüntettek ki. Kádár Béla a Nemes Marcell által adományozott ezerkoronás díjban részesült. Az Új Művészetben a díjazottakat méltatva a következőket olvashatjuk: *„[...] a nagypotenciájú, produktív művész, a Művészháznak par excellence fia, ezúttal is bebizonyította, hogy falfestőnek született. A monumentálisra való törekvés fegyverei közül a kompozíciót, és a színeket vitte ezúttal is diadalmasan harcba.*”^[61]

A közel száz kiállítóval megrendezett nyitó tárlaton Kádár öt munkával szerepelt. *Falfestmény-terve* a palota lépcsőcsarnokához készült, *Az élet* című temperáját a Művészház által kiadott kalauz reprodukálta fekete-fehérbn.^[62] (kép) A szimbolikus cím összefoglalja a mű mondanivalóját. A teljes képfelületet betöltő monumentális figurák az emberi létezés egyes stációit jelenítik meg. Az ártatlan leány vágyakozva nézi a fiatal pár érzéki mozdulatait, a háttérben meghúzódó öregek bölcsességgel szemlélik az ifjúság elementáris élni akarását. Erőteljes, nagyszabású formák, markáns körvonalak, rajzos egyszerűség és kiegyensúlyozott komponálás; ez jellemzi a korszak ismert kartonjait, amelyek talán egyazon freskósorozat temperavázlatai. A *Nővérek* című kép kettős alakja az asszonyi lét két periódusára utal, a fiatal lány üde meztelensége együtt az érett asszony finom leplekkel kendőzött nőiességével. (kép) Egy másik kompozíción Kádár szimbolista festői világát áhítatos nőalakok csoportja jeleníti meg, amint hódolnak a **meg-újuló** természet szépsége előtt. (kép) Elképzelhető, hogy ez a mű a Művészházban korábban kiállított *Primavera* című alkotással azonos,^[63] és az 1971-es emlékkiállítás nem reprodukált nagyméretű temperaképének, a *Sirató* asszonyoknak a párdarabja.^[64] Kádár nagyvonalú kartonjait a szakmai közönség elismeréssel fogadta, Rózsa Miklós a magyar impresszionista festészet című könyvében is méltatta a freskófestés műfajában elért eredményeit.^[65]

A freskóterveken kívül egy ténylegesen megvalósult falképsorozatról is tudunk, amelyet Kádár az Izabella téri Magyar Színház 1914-es felújítási munkálatai során készített. Relle Pál esztéta, színikritikus a Magyar Iparművészet című lapban részletesen foglalkozott a Vágó László építész tervei alapján megújult színházépülettel, s a beszámolója végén említést tett a nézőtér mennyezeti freskóiról is. *„[...] Három lágy, pasztellónusban tartott, rajzban markáns, allegorikus kompozíció: Kádár Béla műve.*”^[66] Úgy tűnik, a falképek stílusa az imént bemutatott –*Az élet, Nővérek, Primavera* – temperavázlatokkal rokonítható. A nézőtér korabeli fényképfelvételének mindeddig nem sikerült a nyomára

bukkani, s mivel a színház hatvanas években történt teljes átépítése előtt nem állítottak össze fotódokumentációt, nem tudni, hogy a mennyezeti festmények akkor még láthatók voltak-e. Egy ötvenes években készült interjú során azonban a falképek készülésének körülményeiről is kérdezték a művészt.^[67] Emlékei szerint nagy harcok dúltak a téma körül, de végül szabadon dönthetett, a mennyezeti freskók kötelező perspektíva követelményeit nem vette tudomásul. Az otthon készített terveket magával vitte a helyszínre, de azonnal össze is tépte őket, és a motívumokat közvetlenül a falra rajzolta, szénnel. Az említett Relle-cikkben néhány illusztrációt közöltek Vágó László lakókörnyezetéről is. Az építész által tervezett Attila úti bérház felső szintjén volt az otthona és műterme. A dolgozószoba falán felismerhető egy fürdőzőket ábrázoló Kádár-kép, és az építészeti irodában látható aktos falfestmény is feltehetően az ő munkája. (kép) Az épület a második világháborúban súlyosan megsérült.^[68]

Az első világháború árnyékában. Avantgárd kiállítások Budapesten, háborús évek, falképmegbízás, egyéni kiállítások (1913–1919)

A Magyar Színház épületének a mennyezeti freskójának részlete, Kádár Béla műve

Az első világháború előtti utolsó békeévben remek kiállításokat rendeztek Budapesten. 1913 januárjában nyílt a futuristák és expresszionisták bemutatója.^[69] A Nemzeti Szalon termeit mozgalmas futurista festmények és erőteljesen látomásos kompozíciók népesítették be. Már a furcsa képcímek is – mint Umberto Boccioni: *Szimultán vízió, Modern ideál*, Carlo Carra: *A rázós kocsi, A hold mozgása*, Gino Severini: *„Pan-Pan” tánc a Monicoban* – zavarba ejtőek voltak. A külföldet járt fiatal művészek, a modern szemléletű kortárs alkotók és a fogékony hazai értelmiség egy része nagy érdeklődéssel tanulmányozták a kiállított munkákat. Kassák Lajos az elsők között reagált a futurista művészek rombolva építő, provokatív filozófiájára, és Carlo Carra *Galli anarchista temetése* című képe inspirálta A Tettben megjelent monumentális **prózaversét**.^[70]

A tavaszi kiállításokon a Művészházban a legkiválóbb expresszionista művészek (pl. Alexander Archipenko, Alexej von Javlenszkij, Vaszilij Kandinszkij, Franz Marc, Natalia Goncsarova, David és Vladimir Burljuk, Heinrich Campendonk, Oskar Kokoschka, Egon Schiele) műveiből válogattak.^[71] A kubista irányzat követőitől (Albert Gleizes, Le Fauconnier, Jean Metzinger, a cseh Bohumil Kubišta) is bemutatásra került néhány remek kompozíció. A budapesti kiállítások a rácsodálkozás és felrisszülés inspiratív élményével gazdagították az értő közönséget, de a műcsarnoki tárlatokhoz szokott konzervatív művészeti közgondolkodás egyelőre még nem volt nyitott az avantgárd szemlélet befogadására. A nemzetközi modern irányzatok csak később, elsősorban a külföldi emigrációba kényszerült progresszív művészek aktivitásának köszönhetően váltak ismertté, persze továbbra is szűk körben. Sokkal kiegyenlítettebb siker kísérte az Ernst

Kádár Béla: A katonaképek, 1914

Múzeumban a francia impresszionistákat, és a XIX. század nagy mestereit bemutató tárlatokat.^[72] A Művészház nemzetközi kiállításain hazai művészek is szerepeltek, így pl. a Nyolcak képviselői, és többek között Kádár Béla is.^[73] Jelentős külföldi művészekkel együtt kiállítani fontos tapasztalatokkal járó esemény minden alkotó számára – így volt ez Kádár esetében is. A későbbiekben látni fogjuk, hogy mennyire vágott a kihívásokra, az igazi megmérettetés lehetőségeire, de a történelem tragikus fordulatai következtében ezek még egy ideig vártak magukra.

Az első világháború hosszú időre véget vetett az imponáló hazai programsorozatoknak, és ezzel a modern magyar művészet gyakorúvá válásának folyamata is lelassult. A művészek egy része hadba vonult, és széthúlóban volt a kiállításokat finanszírozó, tőkeeros intézményrendszer is. A Művészház és Klub csődbe ment, Rózsa Miklós kilépett az egyesületből, de a nehéz körülmények ellenére – kiterjedt hazai és külföldi kapcsolatai révén – továbbra is sokat tett a művészekért. A harminchét éves Kádár Béla tizedesi rangban vonult be katonának. A háború közepette is dolgozott, *Tűzerek* című szénrajzát 1914-ben közölte a Nyugat, s a Figyelő rovatban Felvinczi Takács Zoltán írt róla elemzést.^[74] (kép) Lovas katonák vágatók csoportját látjuk az illusztráción, de nem egy harctéri skicc vázlatosságával, hanem emlékezetből, befejezett kompozícióként. A tízes évek lovas képeinek visszatérő, rutin megoldásai bukkanak fel itt is. Az erőteljes formákkal felrakott izmos paripák lendületes irama férfias erőt és bátor helytállást sugall. Egyszerű eszközökkel, határozott, dinamikus vonalakkal és a széntechnika modelláló lehetőségeit használva készült a rajz.

Következő hírünk a festőről nem művészeti vonatkozású, 1916 szeptemberéből való, amikor a hatóságok felesége és Irén húga, Lengyel Henrikné részére kórházi látogatást engedélyező belépőt adtak ki.^[75] Kádárt fekete himlővel kezelték, s a maradandó sebhelyek élete végéig meglátszottak az arcán. Gyógyulása után a Városligetben készült fényképen az egyenruhás festő nejével és húgával látható. (kép) A háború alatt feltűnt egy-egy műve a Múcsarnok **szезон-kiállításain**, s a korabeli aukciós jelentések szerint a Szent György céh árverésein 1914-ben, és 1916-ban is szerepeltek Kádár-képek.^[76]

Az 1918-as év fontos állomást jelöl az életműben, két jelentős kiállítás és egy izgalmas falképmegbízás kötődik a dátumhoz. Lázár Béla ^[77] felkérésére februárban az Ernst Múzeum VI. csoportos kiállításán két teremben 22 művel szerepelt.^[78] A címekből ítélve nagyrészt alakos kompozíciókat (pl. *Fürdés előtt, Nőrablás, Szilaj lovak, Küzdelem, Ég az istálló*), portrékat (pl. *Gyermekarckép, Luca* (kép), *Nevető fiú, Tanulmányfej*), valamint bibliai tárgyú és allegorikus képeket (pl. *Keresztlevétel, Tavasz, Nyár, Pihenés, Idill*) állított ki. A kritikák leginkább mozgalmas tömegjeleneteit dicsérték. A Hét című hetilapban Tövis (Rózsa Miklós) kifogyhatatlan fantáziáját és játékoságát, ígéretes festői tehetségét emelte ki.^[79] A katalógusban reprodukált kalapos gyermekarc képen tíz év körüli kisfia, Mihály ismerhető fel. (kép) Rendkívül friss, nagyvonalú alkotás; a biztos rajztudáshoz könnyed ecsetkezelés társul, az eleven arc, a természetes mozdulat, a kedves mosoly a művész fia iránti mély szeretetéről árulkodik.

Rózsa Miklós baráti segítségének köszönhető Kádár Béla 1918-as jelentős falképmegbízása is, hiszen az ő javaslatára kérték fel az Erzsébet Sósfürdő ivócsarnokának a kifestésére. Kádár visszaemlékezéséből tudjuk, hogy Rózsa járt közben az érdekében, hogy felmentést kaphasson a katonai szolgálat alól.⁸⁰ Ismeretes egy gróf Teleki Pálnak, az Országos Hadigondozó Hivatal elnökének címzett, 1918. március 1-jén kelt levél, amelyet Kirchner Hermann cs. és kir. altábornagy, a Honvédelmi Minisztérium hadsegélyező hivatalának elnöke látott el kézjegyével.⁸¹ A levélben biztosítja barátját arról, hogy kérésére lehetővé teszi a festőnek, hogy hivatalos kötelességei mellett „a [...] sósfürdői művészi megbízásának is eleget tehessen”. Az Erzsébet Sósfürdő a mai Szt. Imre Kórház (volt Tétényi úti Kórház) területén a legrégebb budai keserűvízforrás köré épült fürdőkomplexum volt.⁸² Az 1850-es évektől egymást váltó tulajdonosok pompás parkkal, fedett sétautakkal, elegáns villákkal, olvasó- és zenepavilonokkal, vendéglőkkel tették kényelmesebbé a gyógyulni vágyó vendégek környezetét. A forrás fölé Ybl Miklós tervezett emeletes, kolonnáddal díszített fürdőépületet (kép), s a földszinti ivócsarnokból – amelynek falait később Kádár falképsorozata díszítette – folyosókon lehetett eljutni a márványmedencékkel, tusolókka, modern bútorzattal berendezett fürdőszobákhoz. A Sósfürdő szanatóriumként működött, de ambuláns betegek is látogatták. Kezdetben a fürdő bérkocsija vitte az utasokat a József Nádor térről Kelenföldre, később a Városházától indult direkt villamosjárat. Rózsa Miklós a felesége, Beck Blanka családja révén kerülhetett kapcsolatba az intézménnyel, hiszen 1915-ben a Jelzálog-Hitelbankon keresztül a Városfejlesztési Rt., majd az Erzsébet Sósfürdő Rt. vette át a telep kezelését, és apósa a Jelzálogbank elnök-vezérigazgatója volt.⁸³ A Színházi Élet 1918. augusztus 25-i számában Iván Ede arról számolt be, hogy Kádár „[...] egy nagy gyógyfürdővállalat freskóin dolgozik, amelyek közül a legkisebb harminc méter hosszú”.⁸⁴ Nos, a fürdőkomplexum már nem áll, és az ivócsarnokról korabeli belső felvételt nem találtunk. Így a falfestményekről jelenleg csak annyit tudunk, amennyit két amatőrfénykép homályosan kivehető részletei elárulnak.⁸⁵ (kép) A harmincas években készült fotók tanúsága szerint Kádár a jelenetsort a főfalán, az ivókutak fölött helyezte el. A kompozícióban leplekbe öltözött leányokat látunk, amint a dús lombú fákkal övezett forráshoz lépnek, egy asszony a víz fölé hajol, s a háttal álló meztelen kislány a zuhatag felé

26

26

A természet gyógyító erejét magasztaló derűs jelenet bizonyára jótékony hatással volt a betegekre. A falkép nagyvonalú, rajzos egyszerűsége a korábbi temperakartonok stílusával rokonítható.

Könnyű elképzelni, hogy Kádár milyen hévvel és intenzitással dolgozott – valószínűleg korábbi vázlatait is felhasználta –, ha a hírek szerint 1918. augusztus végén még a Sósfürdő freskóit kivitelezte, és másfél hónap múlva, október 19-én pedig élete első önálló kiállítását rendezte a Ferenciek tere 9-ben, a Múterem helyiségeiben.⁸⁶ A több mint száztétéles műtárgyjegyzéket tartalmazó katalógus előszavát Rózsa Miklós írta, aki egyben a kiállítóterem programjának összeállításában is közreműködött. Nála jobban senki nem ismerte

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

26

Kádár eddigi munkásságát, kezdettől fogva pártolta őt, bízott a tehetségében. Amint az írásából kiderült, méltatlanul mellőzötnek érezte a Kádárral egyidős, negyvenesek korosztályát, vagy ahogy ő nevezte, a nagybányaiaknál fiatalabb „második nemzedéket”, akik túlléptek az első generációt képviselő Ferenczyék plen air hagyományain. Ugyanakkor a legújabbak, a hagyományos művészi értékekkel szembeforduló harmadik nemzedék, az avantgárdok „fűlsiketítő harci lármájá”-hoz viszonyítva már nem voltak elég feltűnőek és céltudatosak. A meghaladott ősmódernek, a nagybányaiak, és az ifjú világmegváltók, az aktivisták között próbálták felhívni magukra a figyelmet. Kádárt az érett, komoly művészek közé sorolta, aki joggal számíthatott szakmai elismerésre. Ez a kiállítás összegzés volt, bemutatta az űvre karakteres darabjait az indulástól a tízes évek végéig. Voltak korai zsánerek és tájképek, portrék és csendelések, kiállított lovas jeleneteket és fürdőző nőket, s jó néhányat a szolnoki képek közül. Mozgalmas olajkompozíciói és temperavázlatok aratták a legnagyobb sikert. A kiállításról több elemző írás született. A Nyugatban Bálint Aladár tekintette át Kádár munkáit, végigkísérte a pályát a naturalista kezdetektől a dekoratív tendenciákon át a „kompozíciós törekvésekig”.⁸⁷ Dicsérte az erőteljes, ötletgazdag terveket, ugyanakkor halványabbaknak tartotta a befejezett műveket. A szilárd és életteljes vázlatokból – szerinte – játékos és színpadias képek születtek. Kádár feleségéről készített arcképén az elmélyülés biztató jeleit fedezte fel. (kép) A Hét munkatársa a festő dekorativitás iránti érzékét dicsérve a Magyar Színház és az Erzsébet Sósürdő falképeit emelte ki: „[...] Örök kár, hogy Kádár Béla mindaddig csak ritkán jutott ily feladatokhoz. Mostani kiállításának úgyszólván minden darabja bizonyítja, hogy dekoratív értékű, emlékszerű formáknak óriási tömege él lelkében, és csodálatos könnyűséggel jut ki keze alól.”⁸⁸ A Művészet című folyóiratban mozgalmas csoportképeiről szólva a barokk tradíciók modern átértelmezésére figyelt fel a szerző,⁸⁹ s másutt is a plasztikus formálás barokkos eszközeit értékelték.⁹⁰ A tízes évek végén több olyan bonyolult szerkesztésű, pasztózusan festett kompozíció született (pl. *Nóráblás*, *Küzdelem*), amelyeket erőteljes tömegalakítás és intenzív alakmozgatás jellemez. A gyűjteményes kiállítás sikere azt mutatta, hogy Kádár Béla ez időre elismert művészé érett, de ígéretesen alakuló pályája – mint oly sok művésztársáé is – a történelem viharai során megtört, s tehetségének művészi kiteljesedése még váratott magára.

Sorsfordító történelem.
Kassák Lajos és a MA köre, stílusváltás küszöbén,
nyitás Európa felé
(1919)

Kádár Béla 1919-es évről viszonylag keveset tudunk. Zajlanak a politikai események – a vesztes háború befejeződése, a forradalom, majd a Tanácsköztársaság és a visszarendeződés megrázkódtatásai. Emberek, embercsoportok kerülnek sorsfordító helyzetekbe, és

26

26

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

144

Fürdőzők, 1923.

Olaj, vászon 132X70 cm Jelezve balra lent: Kádár Béla MKB Gyűjtemény

megalapozatlan illúziók foszlanak szét néhány hónap alatt. Kádár személyiségétől távol állt, hogy aktívan részt vegyen a társadalmi események sodrásában. Annyi bizonyos, hogy a háborús körülmények között is működő Múcsarnokban rendezett Hadviselt képzőművészek tárlatán két olajképpel szerepelt,⁹¹ valamint ő is egyike volt annak a 48 művésznek, akik novemberben – Orbán Dezső és Kóber Leó szervezésében – a temesvári Tiszti Kaszinóban mutatták be munkáikat. Ismerte és nagyra tartotta Kassák Lajost, de nem tartozott a MA művészgárdájához. Talán a városi szegénységből kiküzdött rokon művészsors teremtett közöttük rezonanciát. Vonzódott nézeteihez, szimpatizált szociális beállítottságú, internacionális érdeklődésével. Kassák plasztikus egyszerűséggel fogalmazott gondolatai intenzíven hatottak olvasóira. Művészeti lapjai, A Tett és a MA⁹², szinte az egyedüli fórumok voltak, amelyek rendszeresen tudósítottak az aktuális képzőművészeti jelenségekről. A progresszív magyar művészek mellett egy Franz Marc-, Max Pechstein- vagy Maria Uhden-reprodukció előhívta a háború előtti nemzetközi kiállítások fantasztikus élményét. A teoretikus írások megvilágították az új művészeti irányzatok lényegét. A MA folyóiratban hirdetett Der Sturm kiadványok és levelezőlapok már 1917 őszétől megrendelhetők voltak, s talán Kádár is kézbe vette Herwarth Walden könyveit,⁹³ lapozgatta a képes oldalakat. Egyre erősebben formálódott benne az igény egy korszerűbb művészi nyelv kimunkálására. Már korábban is foglalkoztatta a stílusváltás gondolata, ezzel a szándékkal festette meg első expresszív képeit. Azokról a művekről van szó, amelyeket a Múzeumi és Művészeti Direktórium megvásárolt és a Szépművészeti Múzeumnak adományozott.⁹⁴ Három alkotás *Kompozíció* elnevezéssel került a leltárkönyvbe. Az első, sokalagos temperaképen a korábbi lovas jelenetek motívumai ismerhetők fel, de a téma feldolgozása alapvetően más. (kép) Barna színűre festett, rusztikus figurákat látunk, akik a természet népek primer egyszerűségével mozognak, élük hétköznapiakat. A sziklás domboldal keskeny meredélyén vándorlásból megtért, kimerült lovasok és barbár szépségű asszonyok keresnek pihenőhelyet. A síkokra szabdaltnak tűnő emelkedőn mozgalmas összevisszaságban zsúfolódnak össze emberek és állatok. Az expresszív művészi tartalom adekvát megjelenítéséhez a komponálás klasszikus szabályai már nem voltak alkalmazhatók, az élet sodró ereje új vizuális grammatikát követelt. (kép) A gouache-kompozíció női figuráinak szálkás körvonalai idegesen vibrálnak, a táj nem színházi kulissza többé, hanem valós érzelmeket kifejező emberi környezet. Aktos olajképeinek a technikája is megváltozott, a sima felületeket felbontotta, hevesen vonalkázott, mozgalmas foltegyüttesekből rakta össze a látványt. A figurák merészebben mozognak a képeken, előrehajolnak, eltakarják egymást, érzelmi kapcsolatba kerülnek egymással. A szimmetrikus elrendezés kimért egyensúlya után az átlós vagy aszimmetrikus komponálás dinamikus hangsúlyai kapnak szerepet. (kép) Kádárt nagyon bántotta Hevesy Iván 1919-ben írt bírálata, aki éppen akkor illette súlyos kijelentéseivel, amikor egy modernebb művészi kifejezés lehetőségét kereste, és érezhetően jelentős stílusváltás küszöbén állt. A kritikus –